

Рис. 2. Интенсивность обогрева 6-дневного птенца кукушки самкой черноголового чекана. Окрестности с. Касперовцы, 27.05.1978 г. Цифры сбоку — часы суток, — самка обогревает птенца, — самки на гнезде нет.

Fig. 2. Intensity of warming of the 6 day old nestling of the Cuckoo by the Stonechat's female. Environs of the Kasperivtsi, 27.05.1978. Figures at the side are hours of the day, — female warms of the nestling, — female is absent in the nest.

явили паразитирование кукушки. Первое гнездо обнаружено 24.05.1978 г. в углублении канавы возле полевой дороги под нависшим пучком прошлогодней травы. В нем находился птенец кукушки, еще слепой, но уже с открытыми ушными щелями и пеньками на крыльях длиной 3 мм. Рядом с гнездом лежали 4 яйца черноголового чекана. 27.05 свой "рабочий день" самка начала в 6⁰² (впервые утром слетела с гнезда), села в гнездо на ночевку в 21²⁶. За это время (15 ч 24 мин.) она кормила 6-дневного птенца 82 раза (преимущественно гусеницами бабочек) и 27 раз обогревала его в гнезде, что составило в целом 7 ч 38 мин. (рис. 1, 2). Фекальные капсулы птенца самка съедала. Самец отмечен в районе

- Мальчевский А.С. (1987): Кукушка и ее воспитатели. Л.: ЛГУ. 1-264.
 Марісова І.В. (1959): До біології звичайної зозулі (*Cuculus canorus L.*). - Наук. зап. Кременецького пед. ін-ту. Тернопіль. 4: 93-96.
 Страутман Ф.И. (1963): Птицы западных областей УССР. Львов: ЛГУ. 1: 1-200.
 Татаринів К.А. (1973): Фауна хребетних заходу України: екологія, значення, охорона. Львів: ЛДУ. 1-257.

Украина (Ukraine),
 282011, г. Тернополь,
 ул. С. Бандеры, 80, кв. 86.
 В.С. Талнош.

ПТАХИ В ГЕРАЛЬДИЦІ МІСТ УКРАЇНИ

В.О. Панченко

Birds in the heraldry of towns in Ukraine. - V.O. Panchenko. - *Berkut*. 5 (1). 1996. - 20 cases of the representation of birds in arms of towns are known now. Pictures of 8 species have discovered: jackdaw, dove, goose, bustard, swan, stork, eagle, falcon. The eagle is most distributed. The stork, the dove and the falcon are used in several arms. Other birds were found only in single instances. The significance of the symbolism is discussed.

Key words: history, heraldry, arms.

Зображення птахів посідають не останнє місце в символіці історичних міських гербів нашої країни. Причини, що зумовили появу "пташиної" емблематики в гербових пам'ятках українських міст, є різними. Деякі з цих емблем мали символічне значення

(так, орел традиційно виступав у геральдиці як алегорія влади, величі, голуб — духу, лелека — пильності тощо), деякі просто відбивали особливості тваринного світу околиць міста.

У відомій на сьогодні геральдичній спадщині

міст Укаїни є понад 20 випадків зображення птахів. Сама ж емблематика зводиться до використання малюнків лише вісьмох з них (галки, голуба, гуски, дрофи, лебеда, лелеки, орла та сокола).

Галка є атрибутом герба лише одного українського міста — Галича (на срібному тлі чорна галка, увінчана золотою короною). Зміст цієї емблеми без сумніву є “промовистим”, тобто таким, що відображає назву міста. Традиція використання галки в гербі Галича та Галицької землі є досить давньою й сягає ще XIV–XV ст.

Голуб у гербах виступає в різних значеннях. У давніх відзнаках Королевого на Закарпатті (на срібному тлі з правого боку церква, а з лівого — гостроверха вежа на зеленій горі, між якими у верхній частині щита голуб, що летить ліворуч, а у нижній — риба) та Миколаєва на Львівщині (на блакитному тлі викорчований дуб, на якому сидить білий голуб, а біля кореня дуба — сокира) він є традиційною для середньовічної символіки емблемою Святого Духа. Натомість у гербі Радомишля, затвердженому 1796 р. (у верхній частині щита герб Волинської губернії, у нижній — на блакитному тлі три голуби, що несуть у своїх дзьобах вогники), відтворено літописну легенду про помсту княгині Ольги древлянам (на землях яких у XII ст. було засновано Радомишль — літописний Мичеськ або Микгород).

Гуска, як і галка, виступає в українській геральдиці лише один раз і так само з “промовистою” метою — у гербі Гусятина на Тернопільщині (на блакитному тлі замок із трьома вежами, на кожній з яких сидить дика гуска).

Дрофа є також одиничним символом, але її зображення вжито вже з іншою метою — відобразити особливості природи краю — у гербі Бобринця 1847 р. (у верхній частині щита герб Херсонської губернії, у нижньому — на блакитному тлі чорний щиток, на якому срібна дрофа і навколо 8 золотих снопів).

Лебідь у гербі Лебедин є ще одним прикладом “промовистого” символу (у верхній частині щита герб Харківської губернії, у нижній — лебідь на золотому фоні). В історичній довідці кінця XVIII ст. збереглося пояснення походження назви міста — тут є озеро, на якому раніше було багато лебедів.

Лелека, як і голуб, має в українській геральдиці різноманітне трактування. Так, у гербах Біловодська на Луганщині 1781 р. (у верхній частині щита герб Воронізької губернії, у нижній — на зеленому тлі лелека) та Ананьєва 1847 р. (у верхній частині щита герб Херсонської губернії, у нижній — на блакитному тлі 3 лелеки, що стоять на гніздах) малюнок цього птаха, як і дрофа в гербі Бобринця, має суто “природничий” зміст. У гербі західноукраїнського міста Буська (на блакитному фоні обернений праворуч срібний лелека) він стає “промовистим” (“бузько” — діалектна назва лелеки). На

решті, у гербі містечка Щуровичі на Львівщині (на червоному тлі срібний лелека, що тримає у дзьобі змію) зображення цього птаха стає характерним для середньовічного західного гербівництва символом пильності у боротьбі з ворожими силами (очевидно, колись містечко було оборонною фортецею). Такий самий характер мав малюнок лелеки (за іншими даними — журавля) з каменем у лапі на печатці подільського містечка Дунаївців початку XVII ст.

Орел, як легендарний король птахів, виступає в давній геральдиці міст України найчастіше. Проте досить часто його малюнок використовувався лише як елемент державного герба Польщі (герби Коломиї, Озерян, Отинії) або родових гербів польських шляхтичів, що володіли містами (герби Буданова, Жовкви).

“Промовисте” значення зображення орла мало в гербі Ольвіополя (Сучасного Первомайська на Миколаївщині), який у XVIII ст. мав назву Орлик (у верхній частині щита герб Російської імперії, у нижній, розколений надвоє, — на блакитному тлі срібний півмісяць та на червоному тлі срібний орел). У гербі Тячева на Закарпатті (на срібному тлі чорний орел із чероними очима та язиком) фігура орла (елемента польського державного герба) нагадувало про те, що місто тривалий час було основним пунктом торгівлі Угорщини з Польщею. Герб Таращі 1852 р. (у верхній частині щита герб Київської губернії, у нижній — на срібному фоні чорний орел, що злітає), очевидно, був абстрактною алегорією давньої “степової волі”.

Однак найдавнішим з “орлиних” українських гербів слід назвати герб Чернігова (на срібному тлі чорний, увінчаний золотою короною орел, що тримає в лівій лапі золотого хреста). За свідченням історика кінця XVIII ст. О. Шафонського, цей герб із деякими змінами повторює династичний знак чернігівських князів, вживаний ще в XI–XII ст.

Сокіл, як і гуска та лебідь, вживався у гербах України лише у “промовистому” значенні. Так, використання цього символу у гербах Сокаля (на червоному тлі срібний замок із трьома вежами та відчиненою брамою, в якій срібний сокіл) та містечка Соколова на Стрийщині (на блакитному тлі срібна скеля, на якій сидить золотий сокіл) особливих пояснень не потребує. Щодо ж герба Вознесенська 1845 р. (у верхній частині щита герб Російської імперії, у нижній, розколений надвоє, — на блакитному тлі сокіл, що летить над річкою, та на червоному тлі ківер, спис, коса та серп), то його символіка нагадує про те, що у XVIII ст. це місто в сучасній Миколаївській області було ще запорізьким зимівником і мало назву Соколи.

Отже, зображення птахів у старовинних гербах міст України мають своє особливе символічне значення і свою цікаву історію. Деякі з них, як-от

герби Чернігова та Ольвіополя, вже відновлені сьогодні на офіційному рівні, інші чекають на це відновлення, яке поверне українській міській геральдиці її традиції, що усталювалися в нашій країні протягом століть.

Україна (Ukraine),
253156, м. Київ,
вул. Шолом Алейхема, 20, кв. 127.
В.О. Панченко.

Замітки	Беркут	5	Вип. 1	1996	90
---------	--------	---	--------	------	----

ДВЕ КЛАДКИ ЯИЦ В ГНЕЗДЕ ЖЕЛТОЙ ТРЯСОГУЗКИ

Two clutches in a nest of the Blue-headed Wagtail. - N.N. Balatsky. - *Berkut*. 5 (1). 1996. - In environs of the town of Noyabrsk (Tyumen region) a nest with an unusual clutch was found 29.06.1995. There were 9 eggs and 1 nestling there. 3 eggs lay near the nest. The analysis of the eggs showed that both clutches (6 and 7 eggs) had been laid by one bird. It is connected with the cold weather. The repeated clutch was laid in the same nest.

В окрестностях г. Ноябрьска (Тюменская обл.) 29.06.1995 г. на заболоченном лугу мной обнаружено гнездо желтой трясогузки (*Motacilla flava thunbergi*) с кладкой из 13 яиц. В нем было 9 яиц, поверх которых находился вылупившийся птенец. Еще 3 яйца были вне гнезда: одно (лопнувшее) вблизи и два вместе (целое и с трещиной) в 0,4 м от него. Гнездо устроено птицами под кустиком травы на неровном участке, поросшем невысокими березками и ивами. Ближайшие гнезда других пар трясогузок находились в 40 и 50 м.

Внешний осмотр всех яиц позволил установить происхождение столь необычной кладки от одной самки. Они не различались окраской и распределением рисунка на скорлупе, формой и размерами. Но по степени насиженности четко разделились на две группы: первая — из 6 “свежих” яиц и вторая — из 7 насиженных (в их числе болтун и пуховичок). Размеры 12 яиц (мм): первая группа — 18,1 x 13,2; 18,0 x 13,6; 18,0 x 13,3; 18,3 x 13,8; 18,0 x 13,3; 18,0 x 13,4; вторая — 18,0 x 13,6; 17,8 x 13,5; 18,6 x 13,4; 18,3 x 13,5; 18,6 x 13,6; 19,0 x 13,6 (болтун). Из этого гнезда мной были выбраны яйца первой группы и болтун, а из яиц второй группы в следующий день вылупились остальные птенцы, которых пара трясогузок впоследствии благополучно выкормила.

Столбольшая кладка яиц в гнезде желтой трясогузки, по-моему, объясняется следующими причинами. В результате необычной теплой весны 1995 г. и раннего схода снежного покрова под Ноябрьском уже во второй половине апреля, некоторые пары наземногнездящихся видов птиц приступили к постройке своих гнезд не в июне, как обычно, а в мае. Но выпавший 4.06 глубокий снежный покров и резкое похолодание вплоть до 8.06 способствовали гибели значительной части ранних гнезд, особенно с незавершенными кладками яиц. У рассмотренной пары трясогузок 3.06 в гнезде лежало, вероятно, 3 яйца, а остальные 3 — самке пришлось отклады-

вать уже где-то рядом с гнездом из-за его занесения снегом. После схода снежного покрова эта самка почему-то вернулась в прежнее гнездо, в котором яйца сохранились целыми, но в них погибли эмбрионы. В это гнездо она дополнительно отложила вторую кладку из семи яиц с 10 по 16.06 и приступила к насиживанию всех десяти яиц. Птенцы вылупились только из яиц новой кладки.

Н.Н. Балацкий

Россия (Russia),
626726, Тюменская обл.,
г. Ноябрьск, ул. Магистральная, 61, кв. 99.
Н.Н. Балацкий.

ГНІЗДУВАННЯ СПІВОЧОГО ДРОЗДА В ЯЩИКУ

Nesting of the Song Thrush in a box. - L.M. Mistryukova. - *Berkut*. 5 (1). 1996. - In environs of the town Uman (Cherkassy region) a nest was found in an old half-ruined wood box (22 x 16 x 13 cm) in 1994. There were 5 nestlings there. This breeding was successful.

В околицях м. Умані Черкаської обл. у приміському дубово-грабовому лісі нами знайдено гніздо співочого дрозда (*Turdus philomelos*), побудоване у невеликому напівзруйнованому дерев'яному ящику. Він знаходився у розвилці граба на висоті 1,1 м. Розміри ящика: довжина — 22 см, ширина — 16 см, висота — 13 см. Цілоком можливо, що це була колишня шпаківня або синичник без передньої стінки.

В ящику знаходилося типове гніздо, побудоване з тонких гілочок, корінців та сухої трави, ближче до дна частково вимощене мохом, зсередини вимазане “штукатуркою”. З обох боків від гнізда до стінок ящика по довжині були невеликі пустоти. Верхня частина гнізда знаходилася на рівні стінок ящика.

13.06.1994 р. у гнізді було 5 пташенят 7–8-денного віку. Всі пташенята успішно залишили його 23.06.

Л.М. Містрякова

Україна (Ukraine),
258900, Черкаська обл.,
м. Умань, вул. Тищика, 19, кв. 51.
Л.М. Містрякова.